

Deñizlerdäki howp

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 января, 2025

Deñizlerdäki howp DEÑIZLERDÄKI HOWP

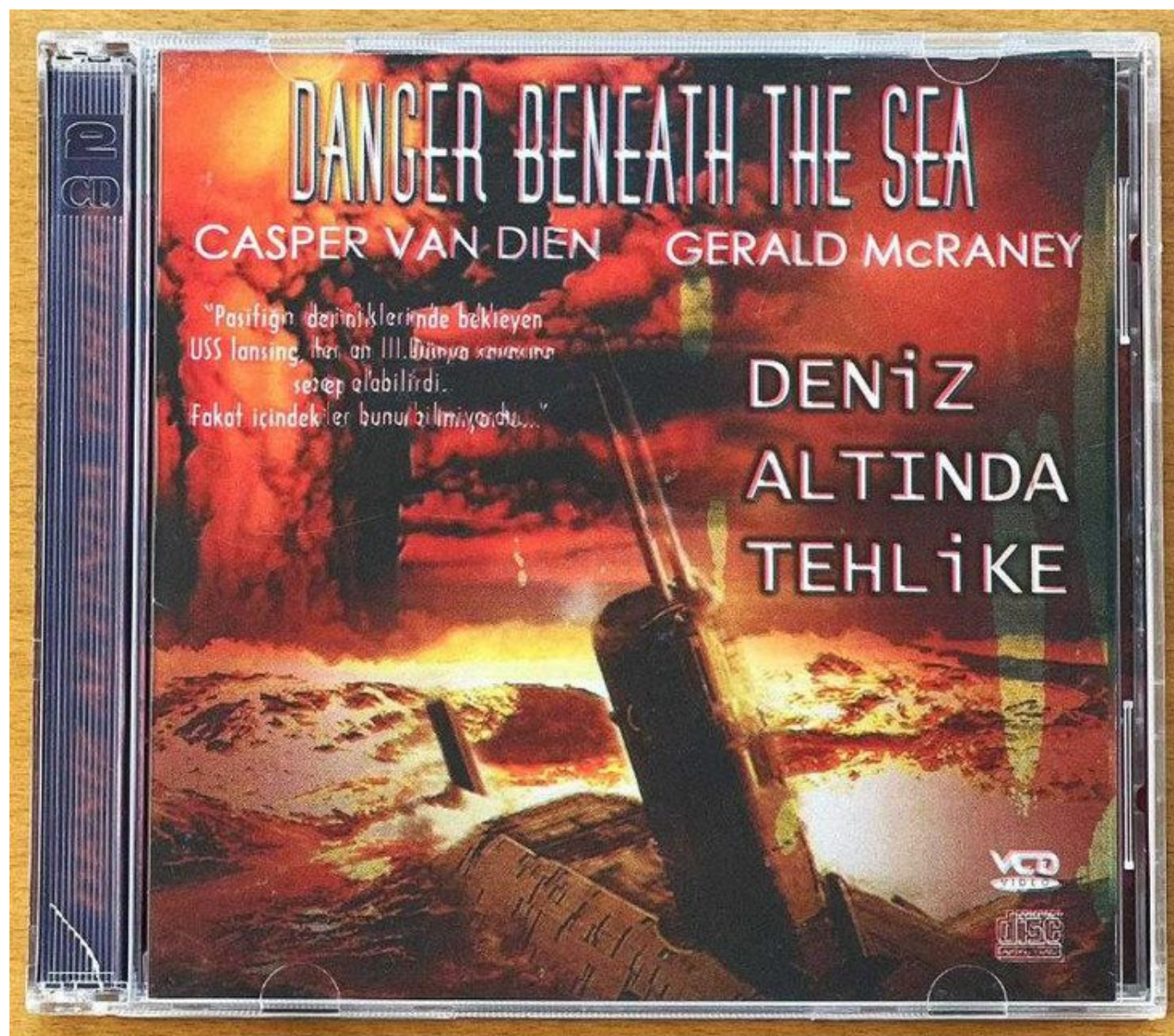
Birinji we ikinji jahan uruşlaryndan galan 1,6 million tonna ok-däri şindizem Germaniýany erňekleýän Demirgazyk we Baltika deñizleriniň düýbünde ýatyr.

Baltika deñziniň düýbünde çüýräp baryan deñiz minasy, Fotosurat: GEOMAR

Germaniýany erňekleýän Baltika we Demirgazyk deñizleriniň kenaryndan gaty daş bolmadyk ýerlerde deñziň düýbüne atylan ýa-da taşlanan jemi 1,6 million tonna ulanylmadyk ok-däri serişdeleri we gorhana ýatyr.

Ikinji jahan uruşyndan soň iňlisler Germaniýanyň elindäki ok-däri serişdelerini haýdan-haý ýok etmek maksady bilen üýşüren gorhanasyny tutuşlygyna nemesleriň öz eli bilen deñize gapgardypdyr. Ellinji ýyllarda onuň belli bir bölegi gaýtadan ýygnaýpdyr.

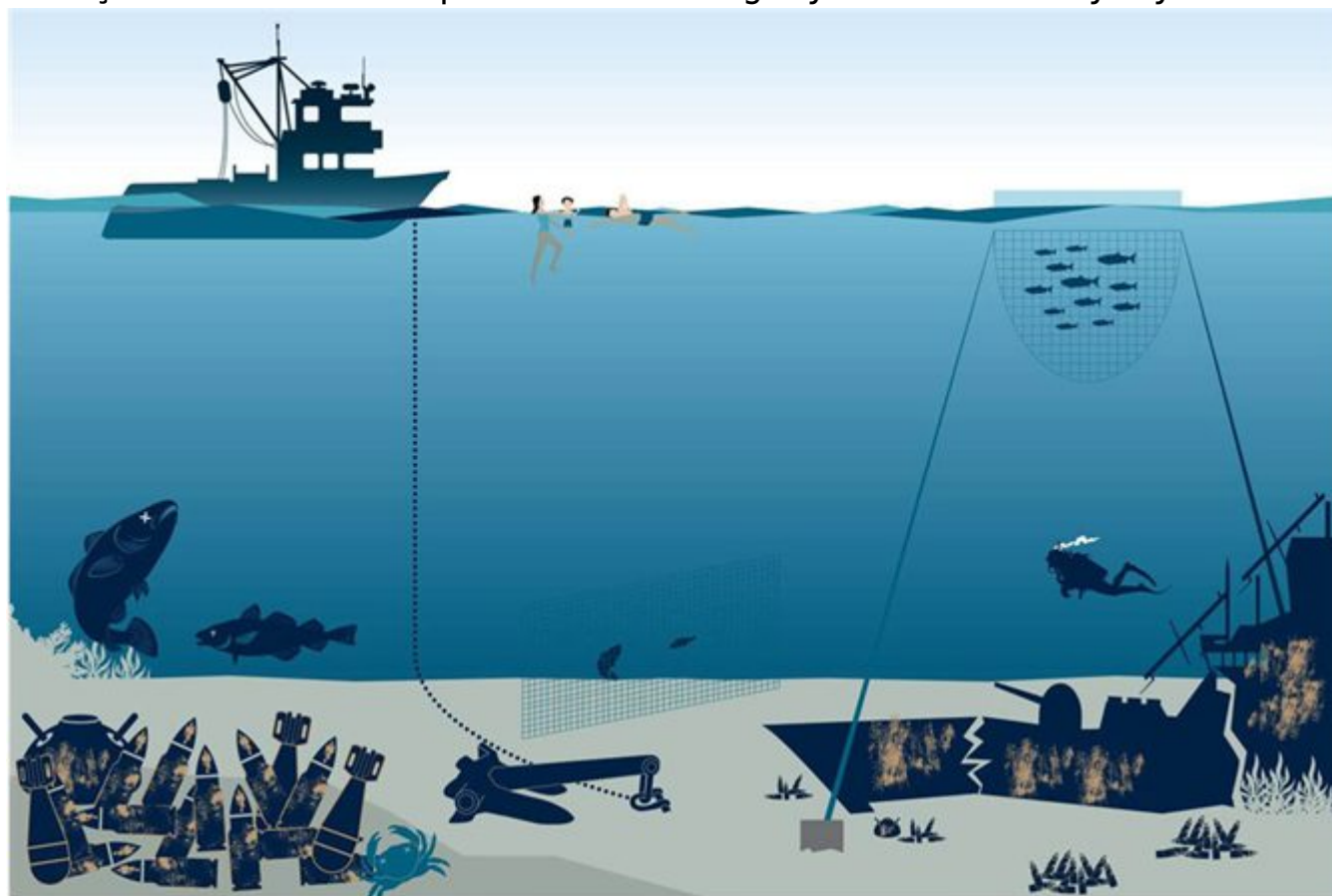
1914-nji ýylyň 28-nji awgustynda iňlisler tarapyndan gark edilen 130 metr uzynlygyndaky «SMS Mainz» nemes kruwazory bilen sebitde gark edilip başlanan söweşjeň gämileriň sany wagtyň geçmegi bilen 120-ä ýetipdir. Belli bir wagtdan soň geçirilen barlaglaryň dowamynda, hünärmenler çüýräp başlan ok-däri serişdelerinden ýaramaz täsirlenýän ýetmiş bir ýeriň bardygyny anykladylar. Demirgazyk deňizinde ýene ýigrimi bir ýerde deňize ok-däri serişdeleriniň zyňylandygy edilýär.

Germaniýanyň «Frauenhofer» himiýa tehnologiýasy institutynyň (ICT) aýtmagyna görä, edil häzir deňiziň gaty çuň bolmadyk ýerlerinde 1,6 million tonna konwensional uruş gorhanasy we 200 tonna himiki uruş serişdeleri ýatyr. Bulardan başga-da, Baltika deňzinde 30 müň deňiz minasyny, Kiler Fýorde-de 8 müň torpedo ot açyş kellesi, partladylan ýa-da partladylmadyk sany

näbelli suw bombasyny we 65 müň tonna himiki maddany öz içine alýan ok-däri serişdesi bar (Iprit gazy, nerwiňi paralizowat edip taşlaýan tabun gazy, iç goşuňy az wagtyň dowamynda sandan çykarýan fosgen, ögeme bilen bir hatarda göwräňi tapsyzlaşdyrýan adamsit gazy ýaly. Soňky ikisi Birinji jahan uruşynda köp ulanylypdyr).

Týunen institutynyň berýän maglumatlaryna görä, himiki maddany öz içine alýan ok-däri serişdeleriniň uly bölegi Baltika deňiziniň çuň ýerlerinde (Bornholm we Gotland çuňlugynda 42 müň-65 müň, Skagerrak çuňlugynda 200 müň tonna çemesi we ýalpak ýer bolan Kleýner Beltde 6 müň tonna) konwensional serişdeleriň örän köp bölehi Demirgazyk deňizinde ýatyr.

Deňizleriň düýbündäki ok-däri serişdeleri gämilere, balyklara we deňiz ekosistemasyna gaty uly zyýan berýär. Fotosurat: Forsvarets Forskings Institut

Bärdäki mesele deňiziň düýplerinde ýatan ýüz müňlerçe tonna dürli kalibrde top oky we örän çalt ýanyp otly topa öwrülýän ak fosforly ot-ýangyn bombalaryň, torpedolaryň we himiki gaz el bombalaryň wagtyň geçmegi bilen poslap eremäge başlamagynyň mümkinligidir. Bularyň deňiz suwuna garylmany bilen adam, balyk we deňiziň içindäki janly florasyna, ekologiki sistema

näderejede ýaramaz täsirlerini ýetirýändigigi babatda bir pikire gelinmese-de, umuman çak edilýär. Soňky geçirilen barlaglarda ady tutulan ýerlerde ýaşaýan morina balyklarynyň etinde, beýleki balyklaryň ödünde partlaýjy maddalaryň galyndysynyň bardygy anyklanypdyr. Adamlara edýän täsiri barada aýdanda bolsa, edil häzor haýsydyr bir zyýanyň ýokdugy pikir edilse-de, geljekde munuň beýle bolup gitmejegi görnüp dur.

Bular ýaly giň aralyga ep-esli mukdarda dökülen partlaýjy we ýanyjy maddanyň suwasty kabel sistemalarydyr nebit trubinalarynyň geçirilýän wagtynda emele getirip biljek howpuny edil häzir hiç kim göz önüne-de getirip bilenok. Bir zat belli, olam: önümizdäki 10-15 ýylyň dowamynda bu gorhanalaryň ýüzüniň duz we deňizdäki güýçli tolkunlardyr akymalaryň netijesinde eräp, içindäki partlaýjy maddalaryň deňize garylyp gitjekligi. Beýleki bir tarapdan, bularyň paryladylmagy köp sanly janly-jandaryň ýitip-ýok bolup gitmegine-de sebäp bolýar. 2019-njy ýylyň awgust aýynda harby-deňiz güýçleriniň deňiz jandarlarynyň tebigy ýaşaýyş ulgamynda ýatan 42 minany partlatmagy netijesinde 15 sany kitiň ölendigi çak edilýär.

Suwa zyňlan himiki serişdeleriň galyndysy dünýäniň hemme

ýerinde bar. Çeşme: Hawaii Undersea Research Laboratory

Ýer ýüzüniň iň gowy plýažlaryny goýnunda saklaýan Ortaýer deňizi-de şoňa meňzeş başga howp-hatara ýakyn.

Italýan mafiýasy 1992-nji ýyldan bäri zäherli ýa-da radioaktiw maddalary öz içine alýan çelekleri gämileri bilen bile gark edip, Ortaýer deňzini zäherli maddalaryň ammaryna öwürdi. Kalabriene degişli Paola prokraturasy şäheriň kenarýaka zolaklaryna ýakyn ýerde gark edilen «Cunsky» gämisini tapypdyr. Gämide 120 sany uly konteýneriň içinde ýadro galyndysynyň bardygy anyklanýar. Öňki mafiýa agzalarynyň biri şol zäher ýükli gämiler we olardan abanýan howpuň möçberi barada 90-njy ýyllaryň başyndan bäri italýan döwlet edaralaryna habar berlip gelinen bolsa-da, munuň bilen degişli edaralaryň gyzyklanmandygyny aýdýar. Öňki mafiýa agzasy prokraturada beren görkezmesinde gämini gark eden ýörite partladyjylaryň Gollandiýadan gelendigini, ýadro zibiliniň bolsa Norwegiýa degişlidigini aýdyp, munuň halkara derejesinde gurnalan zatdygyny-da eýdip-beýdip aýtmagyň ugruny tapdy. Şeýle-de ol beren görkezmesinde zäherden doly müňlerçe çelegiň şol döwürde Italiýanyň gözegçiliginde Somaliniň Bosaso portunyň ýakynlarynda, italýan flotiliýasynyň gözegçiligi astynda deňize zyňylandygyny sözünüň üstüne goşupdyr.

Edil häzir adamlar dynç alýan kenarlarynda ullakan howp görünmese-de, bu ýagdaýyň öňümizdäki ýyllarda nähili uly howpa öwrüljekdigini-de doly çaklap bilýän ýok. Emma bular ýaly ýerde ýaşaýan janly-jandarlaryň häzirden zyýan görýändikleri-de belli zat.

Atilla AŞÇY.

23.01.2024 ý. Publisistika